

МАТЕРІАЛИ ІНОЗЕМНИХ АРХІВІВ З ПРОБЛЕМАТИКИ ФРАНЦУЗЬКОЇ БЕЗПЕКИ В ПЕРШУ ПОВОЄННУ ДОБУ (1918 – 1924 рр.)

Борис АЧКІНАЗІ (Кіровоград)

Вивчення проблем безпеки Франції по завершенні світової війни 1914 – 1918 рр. дає багато приводів для роздумів. Сумний досвід її змагання і тривалого двобою з Німеччиною свідчить, що він дорого коштував Європі та світу. Для Франції проблема безпеки перетворилася на загальну з другої половини ХІХ ст., з моменту утворення

Німецької імперії. Поразка у франко-пруській війні 1870 – 1871 рр., втрата Ельзасу та Лотарингії, сплата величезної (5 млрд.) контрибуції сприймалися як знуцання над національним суверенітетом і гідністю. Тривала конфронтація Франції і Німеччини породжувала перманентні кризи й сприяла розв'язанню двох світових воєн.

Ознакою неврегульованості проблеми безпеки, що визначила долю Франції у ХХ столітті, стали дві дати: 1918 і 1940 рр. Перша пов'язана з перемогою у війні 1914 – 1918 рр. і тріумфом над Німеччиною в результаті укладення Комп'єнського перемир'я. Проте вже через два десятиліття, 1940 року, Франція пережила національну катастрофу. Наступ гітлерівських військ призвів до краху армії і держави, до розчленування країни й окупації північної та центральної частин території. Франція зазнала поразки від рук того ж ворога, над яким святкувала перемогу 1918 року.

Звідси – інтерес до питань війни й післявоєнного примирення, які завжди пов'язані зі створенням безпеки. Загалом проблеми облаштування світу, які постали перед правлячими колами Франції та інших держав-переможниць після завершення Першої світової війни, виявилися сакраментальними. Версальська Європа була нездатною розв'язати ці доленосні проблеми.

Неоднозначність ситуації полягала в тому, що, на перший погляд, такої проблеми для Франції загалом не мусило бути. Країна, яка чотири роки стримувала німецьку навалу на власній території, зазнала величезних втрат і руйнувань, змогла переломити несприятливий хід подій. Спираючись на підтримку союзників, французькі війська в червні 1918 р. почали масовий наступ під Амьеном. Цей наступ завершився перемогою і підписанням перемир'я у Комп'єні в листопаді. Війна посилила вплив мілітаристських і націоналістичних кіл, які домагалися тотального знищення німецької могутності й закріплення здобутків перемоги. Уряд Ж.Клемансо (7 листопада 1917 р. – 18 січня 1920 р.) прагнув зверхності при розв'язанні питань післявоєнного врегулювання. Внутрішні і зовнішні складові урядового курсу, від соціальних заходів і господарчої реконструкції до боротьби проти більшовизму й розбудови нової міжнародної системи, обґрунтовувалися необхідністю одержання дієвих гарантій безпеки.

У той же час майже не дослідженими залишаються питання впливу фактора безпеки на внутрішньополітичну ситуацію у Франції, розуміння суті й специфіки безпеки різними політичними силами, з'ясування способів і форм її реалізації, без чого неможливо зрозуміти характер боротьби навколо цієї проблеми впродовж усього міжвоєнного періоду.

Варто зазначити, що проблема безпеки у всій своїй складності постала ще в умовах жорстоких випробувань воєнних років, потім підготовки перемир'я і мирних договорів з Німеччиною та її союзниками, наповнення їх реальним змістом. Отже, у першу повоєнну добу 1918 – 1924 рр. робилися спроби закласти систему національної і колективної безпеки, здатної позбавити країну жертв і руйнувань, яких вона зазнала під час світової війни. Гарантіями безпеки мусило бути врегулювання німецького питання, укладення гарантійних пактів із союзниками військової доби – Великою Британією і США, миротворча діяльність Ліги Націй, поширення системи союзів на Європейський Схід, подолання загрози більшовизму, що надходила від радянської Росії. Неабияку роль відігравали внутрішні чинники безпеки: подолання післявоєнних негараздів, стабілізація фінансово-економічної сфери, соціальне врегулювання, збереження національної єдності, розв'язання демографічних проблем та ін.

Вивчення тематики безпеки, у якій щільно перепліталися міжнародні, зовнішні фактори із військовими й внутрішньополітичними, вимагало виявлення різноманітних джерел, серед яких чільне місце посідали архівні матеріали. В архівах Парижа, Москви та Києва автором опрацьовані документи, які розкривають різні аспекти проблеми. Наголос робиться на тих з них, що відбивають стратегічні інтереси Франції у

східноєвропейському регіоні, роль українського та російського факторів, близькосхідного питання тощо.

У фондах Національного архіву Франції (Archives Nationales), заснованого у 1789 – 1790 рр., зберігаються матеріали, у яких відображено формування офіційної політики французького керівництва (монархічних установ, представницьких і законодавчих органів, урядів і міністерств). Архів залишається найбільшим сховищем історичних джерел. Стара секція містить матеріали королівського архіву, Скарбниці хартій, фонди Паризького парламенту, Рахункової палати, судових закладів, документи рицарських орденів, церков і монастирів, нотаріальні архіви, колекції стародавніх грамот, реєстрів, хронік. Хронологічно вони репрезентують період від римського завоювання Галлії і доби раннього середньовіччя до Великої Французької революції. У новій секції зосереджені основні документи закладів періоду революції і Першої республіки (1789 – 1799), Консульства (1799 – 1801), Першої (1801 – 1814) і Другої (1852 – 1870) імперій, Другої (1848 – 1852) і Третьої (1870 – 1940) республік. Зокрема, тут зберігаються документи Міністерства внутрішніх справ часів Першої світової війни й міжвоєнної доби, які являють собою інтерес для дослідження зазначеної проблематики.

Документальний матеріал нової секції, як і всього архіву, розподілений на серії. Документи й матеріали МВС і Канцелярії Ради Міністрів позначені латинськими літерами AP.

Фонди Національного архіву зазнали ретельної технічної модернізації. Ще з кінця 40-х рр. ХХ ст. почалося мікрофільмування і ксерокопіювання документів, переведення на магнітні плівки. В останні 15 – 20 років широко використовуються електронні засоби копіювання, виготовлення комп'ютерних дискет і дисків з оригіналів. Зазвичай матеріали й документи з фондів видаються дослідникам на персональний чи службовий E - mail.

Багато документів, що містяться у фондах 10 – 12, присвячені подіям Першої світової війни й повоєнного періоду. Найбільш цікавими серед них є інструкції, розпорядження, звіти, пам'ятні та доповідні записки міністрів, вищих урядових чиновників, державних секретарів, політичних лідерів. У цих документах містяться міркування і обґрунтування французьких інтересів. Низка документів і матеріалів (протоколи засідань Ради Міністрів, звіти міністерств, що фіксувалися канцелярією прем'єр-міністра, офіційні меморандуми, заяви та ноти) розкривають підходи до проблем післявоєнного врегулювання, зокрема в контексті одержання гарантій безпеки. Вони допомагають краще зрозуміти реакцію в урядових і політичних колах Франції на німецьку політику в Східній Європі та в Україні, на укладення Брест-Литовської угоди УНР (9 лютого 1918 р.) і РСФРР (3 березня 1918 р.) з державами Четверного союзу, діяльність французьких військових, економічних і дипломатичних місій, політичних емісарів уряду в 1918 – 1924 рр. [1]. Слід зауважити, що східноєвропейський регіон розглядався важливим геополітичним чинником французьких стратегічних інтересів, де Париж намагався усунути німецький вплив і нейтралізувати експансію з боку більшовицької Росії.

Зміст документів стосується як внутрішніх факторів прийняття рішень, так і дуже широкого геополітичного простору (Антанти, США, Росії, Четверного союзу, нейтральних держав, колоній), азійських союзників – Японії, Китаю. У фонді 94 містяться матеріали й документи, що стосуються французької політики в російських та українських справах [2]. У переважній більшості в Архіві є оригінальні автентичні документи (стенограми засідань, протоколи, меморандуми, дипломатичні ноти), які підписувалися президентом Ради Міністрів і затверджувалися Президентом Республіки. (Реально дослідник може працювати з їхніми електронними копіями). Дуже корисним у цьому плані було ознайомлення з фондом (“Паперами”) видатного державного та

політичного діяча Третьої республіки Р.Пуанкаре, який у 1913 – 1920 рр. посідав пост Президента Франції, а в 1922 – 1924 рр. і 1925 – 1927 рр. – президента Ради Міністрів [3].

Потрібно зауважити, що презентовані у фондах Національного архіву документи історії Франції першої повоєнної доби мають “цільове” призначення. Вони присвячені конкретним аспектам ведення військових дій, відносин із союзниками, проблемам господарчої реконструкції, мобілізації армії після підписання мирних договорів, організації допомоги постраждалим департаментам, встановленню дипломатичних відносин з новоутвореними державами на Сході Європи і т.д. Проте в багатьох з них, як, наприклад, розпорядженнях президента уряду (Ж.Клемансо), заявах президента (Р.Пуанкаре), відомчих інструкціях міністрів (С.Пішона – міністра закордонних справ, Ж.Жоффра – воєнного міністра), наказах головнокомандуючого союзними військами маршала Ф.Фоша та ін. і прямо, і непрямо наголошується про значення справи для національної безпеки. Так, у телеграмі Ж.Клемансо, відісланої 17 квітня 1919 р. канцелярією прем’єр-міністра генералу М.Жанену, головнокомандуючому військами союзних держав у Східній Росії і Західному Сибіру (94 AP 204), висловлювалося побажання наступу “основних сил” союзників і Сибірського уряду (адмірала А. Колчака) “у головному напрямку – на Москву”. В обґрунтуванні містилися вказівки на дестабілізаційну роль російського більшовизму в Європі, його прагненні до експансіонізму та ліквідації наявного соціального порядку, розв’язанні кривавої революції, що загрожує справі переможців на мирній конференції та підвалинам світової цивілізації.

В Архіві Міністерства закордонних справ Франції, розташованого в комплексі будівель Міністерства на Ке д’Орсе (Набережна д’Орсе) і вулиці Робера Есно Пельтрі, містяться оригінальні документи різноманітного характеру, яких можна поділити на декілька груп за формою, змістом і призначенням:

- традиційні дипломатичні матеріали (ноти, циркуляри, інструкції, звіти послів і дипломатичних агентів, офіційні заяви МЗС);
- листування уряду та МЗС з власними дипломатичними й військовими місіями за кордоном та іншими відомствами, передусім, у союзних державах;
- листування іноземних дипломатичних місій з МЗС Франції і власними міністерствами.

Серед документів і матеріалів часів світової війни 1914 – 1918 рр. і першого повоєнного періоду в контексті теми найбільший інтерес викликали ті, на базі яких формувалася “мирна програма” уряду Ж.Клемансо до Паризької конференції 1919 р. В Архіві зберігається велика колекція документів (від офіційних заяв і меморандумів до дипломатичного листування та інструкцій послам і консулам), які відбивають важливі напрямки зовнішньополітичної діяльності французьких урядів у період переходу від війни до миру [4].

До перших двох груп варто віднести матеріали, у яких містяться оцінки французькими урядовцями, дипломатами та військовими ситуації в Європі, зокрема в Німеччині, Австрії, Росії, Україні, на Балканах, у таборі союзників Антанти, у США. У них висловлено бачення перспектив післявоєнного врегулювання під кутом реалізації французьких стратегічних інтересів і набуття гарантій безпеки. Досить багато місця приділяється різним аспектам німецького питання, франко-німецьких відносин і ролі німецького фактора як головної загрози безпеці [5].

Аналіз документів дає підстави стверджувати, що існували не лише великі розбіжності в оцінках і рекомендаціях. Впадає у вічі те, що керівники воєнного кабінету на чолі з прем’єр-міністром Ж.Клемансо не приділяли належної уваги пропозиціям, які

надходили “з місць”, нав’язуючи у своїх інструкціях посольствам і місіям підходи, що розкривали складну міжнародну кон’юнктуру воєнної і першої повоєнної доби.

Третя група документів містить у собі офіційне листування дипломатичних місій союзницьких і нейтральних держав, а також новоутворених держав, що виникли на терені колишніх династичних монархій. Особливий інтерес викликає листування української місії і делегації УНР у Парижі під час роботи мирної конференції у зв’язку з розглядом українського (галицького) питання. У листах міститься інформація про склад українського представництва в Парижі, яке офіційно не було визнане, його місцезнаходження, характер та цілі діяльності [6].

Цікава інформація щодо пріоритетів французького уряду в східноєвропейському регіоні і на території колишньої Російської імперії міститься в матеріалах переговорів Центральної ради з представниками французької воєнної місії у Києві на чолі з генералом Ж.Табуї. У фондах 81 – 87 досить широко репрезентовані документи з українського питання наприкінці й після Першої світової війни, часів Української революції. Зокрема, зберігаються документи й матеріали переговорів представників французького командування в Одесі з уповноваженими Директорії у лютому – березні 1919 р. [7]. Цінні свідчення щодо розстановки політичних сил у Східній Європі та в Україні, з аналітичним розбором і конкретними пропозиціями щодо реалізації тут французьких стратегічних пріоритетів знаходимо в матеріалах парламентської комісії закордонних справ. У цьому плані викликає інтерес телеграма журналіста Ж.Пеліс’є, який виконував спеціальні доручення уряду на сході, зокрема в Україні, – голові комісії А.Франклен – Буйону від 16 червня 1919 р. з пропозиціями згуртування чехословацьких і польських частин, військ Директорії і Добровольчої армії для витіснення більшовицьких сил з України [8].

Велика колекція документів стосується польсько-української (1918 – 1919 рр.) і польсько-радянської (1920 р.) воєн. У них розкриті майже всі нюанси в підходах французьких урядовців і дипломатів до врегулювання цих конфліктів на платформі задоволення претензій Речі Посполитої [9].

Фонди Національного архіву та Архіву Міністерства закордонних справ Франції періодів світової війни 1914 – 1918 рр. і першого повоєнного часу далеко не вичерпані дослідниками. У науковий обіг не введені цінні документи, що відбивають колізії формування зовнішньополітичної програми французьких урядів цієї доби й ставлення в лавах політичного світу до проблем безпеки. Майже не вивченими залишаються колекції документів, що стосуються укладення Комп’єнського перемир’я, сприйняття у Франції “14 пунктів” президента США В.Вільсона й, загалом американських планів світового переустрою. Матеріали, що введені французькими дослідниками в науковий обіг подаються здебільшого в контексті дипломатичної історії. Це стосується насамперед фондів, у яких зберігаються документи і матеріали взаємовідносин Франції із союзниками воєнної доби – Англією, Італією, США, Росією тощо. Не повною мірою вивчені документи, у яких йдеться про підходи французьких кабінетів, парламенту й політичних сил до урядів, що виникли на терені колишньої Російської імперії, зокрема до українських. Більш глибоке й ретельне їхнє дослідження, без сумніву, відкриє невідомі факти формування післявоєнної системи безпеки, того впливу, який на цей процес чинили фактори соціально-економічного й політичного порядку, революція і громадянська війна в Росії, революційні струси в переможених країнах, визвольні змагання народів Східної Європи.

Матеріали російських архівів уможливають дослідити характер французької політики щодо Росії, радянської влади та білого руху. У фонді 391 Державного архіву Російської Федерації (ДАРФ) містяться документи стосовно подій завершального етапу війни та реакції на них у політичних колах Франції. Певну цінність містять інформаційні

повідомлення закордонного бюро Російського телеграфного агентства (РОСТА). Вони розкривають ставлення у лавах французького політичного світу до декларації президента В.Вільсона (“14 пунктів”), переговорів його адміністрації з представниками Німеччини в жовтні – листопаді 1918 р., до національних рухів і новоутворених держав. Документи фонду розкривають витoki антирадянської політики уряду Ж.Клемансо, дають змогу встановити характер розбіжностей у політичних колах щодо російського й німецького питань, радянсько-польського конфлікту 1919–1920 рр. тощо [10]. Аналіз документів дає підстави стверджувати, що міжнародні події, стосунки із союзниками, підхід до національних рухів і розпаду імперій, до державотворення в Східній Європі розглядалися у політичних колах Франції під кутом набуття гарантій безпеки.

Певний інтерес мають фонди російських емігрантських організацій, фонди персонального походження, передусім фонд міністра закордонних справ Тимчасового уряду, одного із засновників конституційно-демократичної партії, відомого історика П.Мілюкова (1856–1943) (фонд 579). У ньому є тексти промов, виступів, листування, чернетки статей, фрагменти публіцистики.

У матеріалах, що стосуються періоду 1914–1919 рр., викликають інтерес судження П.Мілюкова про “відповідальність” французького керівництва за посилення хаосу в Росії та обґрунтування вимог допуску російських представників на Паризьку конференцію [11]. Заяви і звернення П.Мілюкова відбивають його великодержавні погляди, у площині яких подається характеристика урядів і діячів Третьої республіки й критичні зауваження щодо французької політики, котру він уявляє як таку, що сприяє децентралізації Росії і заохоченню сепаратизму [12]. Матеріали публіцистики та листування свідчать про критичне ставлення цього непересічного діяча до ролі Франції у російських справах. Вони розкривають також причини його пронимецької орієнтації під час перебування на Дону 1918 року.

Думки П.Мілюкова про роль, яку союзники (Франція) відводили Росії у своїй післявоєнній стратегії, що ескізно чи в загальному вигляді подані в документах фонду, більш детально розгорнуті в його післявоєнних мемуарно-історичних працях „Історія Другої російської революції” (1921) і „Росія на зламі” (1926). У них розвивалися думки, притаманні ліберальному крилу російської еміграції, про намагання союзників під час інтервенції здійснити „експлуатації Росії як колонії, ураховуючи її багатства і необхідність сировини для Європи” [13].

Цінність для розкриття теми являють собою матеріали Архіву зовнішньої політики Російської Федерації (АВП РФ), передусім фонд 136 (Референтура з Франції). Переважну частину документів тут становлять офіційні (урядові) радіограми з Парижу. В них висловлюються протести й попередження стосовно арештів і переслідувань французьких громадян у більшовицькій Росії. Частина матеріалів торкається умов обміну російських вояків колишнього експедиційного корпусу у Франції на французьких підданих у Росії. Зміст документів, присвячених Росії, громадянській війні та політиці більшовицького уряду, свідчить, що французькі урядовці (президент Р.Пуанкаре в телеграмі від 12 липня 1918 р.) відокремлювали Раднарком від російського народу, щодо якого декларувалися “дружні почуття” [14]. Документи дають можливість констатувати, що поширення більшовизму сприймалося у Франції як загроза безпеці [15].

Неабиякий інтерес мають оригінали листів, відправлених у березні – квітні 1919 р. одним з провідних діячів РКП(б) Д.Мануїльським з Франції, де він перебував як голова місії Російського Червоного Хреста (до складу місії входили також І.Арманд і Г.Давтян) на адресу Г.Чичеріна з проханням ознайомити з їхнім змістом В.Леніна, Л.Троцького, М.Бухаріна. У них містилася із суто революційних позицій, притаманних більшовицькому керівництву, оцінка становища Франції, політичної ситуації у країні,

синдикалістського та соціалістичного рухів, міжнародних відносин під час роботи Паризької конференції [16]. З листів Д.Мануїльського створювалося враження, що у Франції посилюються соціальні й політичні негаразди та розростається революційний рух робітників. Саме вияви революційної загрози, за його твердженням, змушували уряд Ж.Клемансо вдатися до реформ, а крім того активізувати свій антирадянський курс і посилити тиск на Німеччину з метою стягнення репарацій [17].

Фонд 04 „Секретаріат Чичеріна” містить багатоманітні матеріали, що стосуються майже всіх сторін міжнародного життя першої повоєнної доби. Частина документів (копії заяв, нот, меморандумів французького уряду у вигляді радіограм і повідомлень із Парижа) торкається проблем депортації вояків колишнього російського експедиційного корпусу із Франції і французьких підданих та військовополонених із Росії. Заслужують на увагу дослідників протест французького МЗС з приводу затримки французьких військовополонених із загрозою здійснити відповідні санкції, якщо вони не будуть доставлені до 1 жовтня на фінський кордон чи в Одесу від 24 вересня 1920 р. та чернетка Г.Чичеріна на бланку НКІС із звинувачуваннями на адресу французького уряду „у ворожнечі проти трудового народу Росії та його революційних завоювань, ...розробці нових планів наступів”, відмові від визнання „самого існування Радянської Росії” від 25 вересня 1920 р. Останній документ, пов’язаний з допомогою французького уряду генералу П.Врангелю, цінний не лише тим, що розкриває стратегічні цілі Франції у Східній Європі та Причорномор’ї, а й звинувачує уряд Ж.Лейга в підтримці контрреволюційного „екс-генерала”, який ніби-то виступає знаряддям „імперіалістичної німецької реакції” [18].

Оригінальні матеріали, що містяться у фонді, дають змогу також висвітлити ставлення в урядових, політичних і громадських колах Франції до ситуації на Балканах і до близькосхідного питання, пов’язаного з розгортанням кемалістської революції. Проблеми ці залишаються практично недослідженими у вітчизняній історіографії, хоча південно-східний фланг відіграв велику роль у системі французької безпеки, і саме тут інтереси Парижа зіштовхнулися з англійськими, італійськими, грецькими, радянськими тощо.

Події на Сході в 1919 – 1923 рр. викликали велике обурення у французькому політичному світі. Документи фонду (аналітичні огляди, повідомлення французьких інформаційних агентств, копії урядових телеграм, нот і меморандумів) свідчать, що націоналістичний рух М.Кемалю серйозно загрожував стратегічним позиціям Франції у регіоні. Тому велике значення кабінетами Національного блоку приділялося переговорам з Грецією, а точніше підштовхуванню її до продовження військових дій проти кемалістів. У заявах проурядових фракцій, копії яких зберігаються в матеріалах фонду, містяться вимоги здійснити “рішучі дії” проти Мустафи Кемалю, бо як “у його армії, так і в армії Леніна, є чимало німецьких офіцерів” [19].

Проти політичного курсу французького керівництва, яке заохочувало Грецію до активізації дій у Малій Азії і займало ворожі позиції щодо кемалістського руху, виступали соціалісти. У матеріалах фонду містяться копії текстів виступів і заяв представників СФІО у палаті депутатів, та огляд преси, зокрема, і соціалістичної. Так, наводяться заяви фракції СФІО, присвячені рішенням Лондонської конференції лютого 1920 року, оприлюднені М.Кашеном. Характерним у них є те, що соціалісти, які певний час дуже поділяли пацифістські настанови президента США В.Вільсона, починають, з одного боку, сприймати їх як лицемірні, що приховують справжні імперіалістичні цілі держав-переможниць, а з другого – трактувати їх як абсолютно надумані, ілюзорні й нереальні. У заяві М.Кашена від березня 1920 р. висловлювався протест проти дій уряду А.Мільерана на Сході у зв’язку з чим констатувався „цілковитий крах вільсонізму” в цьому регіоні. Усе це, доводив член соціалістичної фракції, свідчить про те, що

“буржуазне суспільство не в змозі забезпечити міжнародного миру, заснованого на справедливості, такого миру, який був би тривким і непорушним” [20].

1921 року Туреччина і взагалі Близький Схід перетворилися на найбільш вагомий з погляду безпеки Заходу регіон. У політичних і громадських колах Франції були порушені питання мусульманської загрози, котра поєднувалася в цей період, як свідчать документи фонду, з феноменом радянської Росії. Мабуть, вперше в пропаганді і в аналітичних викладках урядовців, спостерігачів і публіцистів вказувалося на зближення і переплетіння більшовизму з ісламом. У вищезгаданому фонді зберігаються цікаві матеріали стосовно цього аспекту проблеми безпеки. Викликають інтерес аналітичні матеріали (коментарі, доповідні записки, огляди іноземної преси, дайджести з коментарями, нотатки, довідки з викладками зарубіжних аналітиків та ін.) відомого експерта-східознавця Г.Сандомирського.

Приміром, аналізуючи політику союзників, радянський експерт відзначив, що “солідарність Антанти на Близькому Сході дає все більші тріщини” у зв’язку з переглядом Севрського договору й намаганнями загравати, виходячи з власних міркувань, водночас з Мустафою Кемалем та константинопольським урядом, з одного боку, та еміром Фейзулом (так у тексті, тобто Фейсалом, який виборював незалежність Аравії – Б.А.), з другого.

Характерні зауваження, що розбіжності Англії і Франції з близькосхідного питання є найгостріші, що вони навіть не йдуть у порівняння з їхніми чварами навколо “німецьких” проблем, тобто роззброєння Німеччини, стягнення репарацій, демілітаризації Рейнської області та ін. Звідси робилися висновки для НКЗС: “Вузол суперечностей, що роздирають сучасну Антанту, швидше буде розрубаний на Сході, ніж на Заході”.

Виходячи з цього, Г.Сандомирський у своїх оглядах аналізує причини “загравання” Франції з М.Кемалем, незважаючи на негативне ставлення до цього англійської сторони. Він указує на „зміну тону” французької преси після поразки греків на р.Сакар’я і наводить багато фрагментів з газет різних напрямків, у яких доводилася необхідність „радикальної зміни політики стосовно Кемалю” [21].

Аналіз архівних матеріалів, що містяться у фондах 136 і 04 АВП РФ, дає змогу розкрити різні аспекти проблеми безпеки Франції та ставлення до неї у лавах політичного світу, глибше розібратися в суперечностях, які приводили її до зіткнення з радянською Росією у різних регіонах.

Таким чином, архівні матеріали, що зберігаються у сховищах Франції та Росії, дозволяють дослідити найважливіші аспекти дипломатичної й військової боротьби за розв’язання проблеми французької безпеки та висвітлити низку її аспектів і відтінків, що суттєво поглиблюють можливість всебічного вивчення цієї теми.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Archives nationales de la France (далі – Arch.nat.). Fondes 10 – 12.
2. Arch.nat. 94 AP 200 ; 94 AP 204.
3. Arch. nat. Papiers Poincaré. – Vol. XXXIV – XXXL.1914-1918. Notes journaliers. Marsaouit 1914. Fondes nouvelles:acquisitions françaises.
4. Archives du Ministère des affaires étrangères de la France (далі – AMAEF). – Onde 81. – Vol.693, 720, 722; AMAEF.Vol.619. L’Europe 1918 –1929. Russie.
5. AMAEF. – F. 81. – Vol.693,722.
6. AMAEF. – F. 81. – Vol.720. Dossier A.
7. AMAEF. – F. 81 – 87. F.81. – Vol.720 – 722.
8. AMAEF. – F. (Carton)101. – Dossier 44. – P.261 – 262.
9. AMAEF. – F. 86 – 87. L’Europe 1918 – 1929. L’Europe orientale.
10. Государственный архив Российской Федерации (далі – ГАРФ). – Ф. 391. – Оп.2. – Д. 7.
11. ГАРФ. – Ф. 579. – Оп. 6. – Д. 309.

12. ГАРФ. – Ф. 579. – Оп. 6. – Д. 311.

13. Миллюков П.Н. Россия на переломе. – Париж, 1926. – С.156.

14. Архив внешней политики Российской Федерации (далі – АВП РФ). – Ф. 136. – Оп. 2. – Д. 6. –

П.1.

15. АВП РФ. – Ф.136. – Оп. 2. – Д. 6. – П.1. – Л. 23 – 25.

16. АВП РФ. – Ф.136. – Оп. 3. – Д. 21. – П. 2. – Л. 3 – 5.

17. АВП РФ. – Ф.136. – Оп. 3. – Д. 21. – П. 2. – Л. 5 – 6.

18. АВП РФ. – Ф. 04. – Оп. 42. – Д. 53572. – П. 258. – Л. 28.

19. АВП РФ. – Ф.04. – Оп. 42. – Д. 53574. – П. 258. – Л. 25 – 26.

20. АВП РФ. – Ф.04. – Оп. 42. – Д. 53574. – П. 258. – Л. 26 – 27.

21. АВП РФ. – Ф.04. – Оп. 42. – Д. 53574. – П. 258. – Л. 33.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ачкаінізі Борис Олександрович – доктор історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: історія Франції і франко-українських відносин новітньої доби.